

## ԳՐԱԿԱՆ

## ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ՓԱՌՔԵՐԸ

Հայ ժողովուրդը մօտ 1642 տարի առաջ մանուկ մը ծնաւ՝ որ ո՛չ իշխանի զաւակ էր, ո՛չ զօրավարի, ո՛չ թագաւորի եւ ո՛չ ալ մեծատունի, այլ աղֆատ երդիւքի տակ աշխարհ եկած՝ համեստ ու հասարակ մարդու մը զաւակը, որուն ծննդեան համար ո՛չ դրօշակներ պարգուեցան, ո՛չ ալ թնդանօթներ արձակուեցան: Թերեւս այդ ծնունդով ուրախացողները եղան միայն երախային ծնողքն ու ազգականները: Բայց այսօր, Հայաստանի եւ Սփիւռքի հայութիւնը անոր փառքը կը հիւսէ, որովհետեւ այդ մանուկը հայ ժողովուրդի ազատարարը եղաւ: Ս. Մեսրոպ Մաշտոց. ահա՛ւստի անունը մեր ազգին գերընտիր զաւկին, նուիրապետական աստիճանով վարդապետ եւ ոչ իսկ եպիսկոպոս:

Հայերը գիր ու գրականութիւն ունեցան Ե. դարու սկիզբը՝ հայ հոգեւորականներու ձեռքով: Առաջին մարդը, որ մտահոգուեցաւ իր ժողովուրդին ճակատագրով, հայ գրով ու գրականութեամբ՝ եղաւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց: Ճիշդ է թէ տառերու գիւտի իրականացման մէջ աջակից եղան Սուրբին՝ Ս. Սահակ Հայրապետն ու Վռամշապուհ թագաւորը, քայքայ առաջին պատիւը այդ լուսաւորութեան գործին՝ պատմութիւնը կ'ընծայէ Մեսրոպ Մաշտոց Վարդապետին:

Գրերու գիւտէն առաջ, հայ եկեղեցիներու մէջ սուրբ ընթերցումները կը կատարուէին յունարէն եւ ասորերէն լեզուներով: Իսկ արքայատան լեզուն պարսկերէնն էր: Հին օրերուն՝ եթէ յունարէն եւ ասորերէն լեզուներով կարելի ըլլար հայ եկեղեցի եւ հայ կեանք պահել, երբեք Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ պէտք պիտի չունենային հայերէն տառեր ստեղ-

ծելու: Անոնք հասկցան ազգին սպառնացող վտանգը, թէ ուշ կամ կանուխ այդ օտար լեզուները հայութիւնը իր եկեղեցիով պիտի առաջնորդէին դէպի ապագայնացում, դէպի ուծացում:

Երկու սրբութիւններ երկինքէն տրուած են մեր ազգին - Ս. Էջմիածինը, եւ հայ գիրը: Ս. Էջմիածինը երկրագունդի առաջին քրիստոնէական եկեղեցին է, որ շինուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի տեսիլքին համաձայն՝ 301 թուին, երբ Միածին Որդին ցոյց տուաւ ոսկի մուրճով՝ Տանարին շինութեան վայրը: Իսկ հայերէն գրերը՝ Ս. Մեսրոպի տեսիլքին մէջ յայտնուեցան 404 թուին, երբ լուսեղէն ձեռք մը պատին վրայ գրեց հայերէն տառերը: Այս երկնաւոր սրբութիւնները, դարերու ընթացքին, հայ կեանքի յարատեւումին եւ Հայ եկեղեցւոյ անկախութեան անառիկ բերդերը եղան: Աշխարհի ամենադաժան բռնակալութիւնները փշրուեցան մեր այս հոգեկան ամրութիւններուն առջեւ: Ո՛չ մէկ քրիստոնեայ ժողովուրդի կեանքի մէջ՝ եկեղեցին եւ գիրը կատարած են այն փրկարար դերը, ինչ որ Հայ եկեղեցին եւ Հայ Գիրը կատարած են հայութեան կեանքին եւ ճակատագրին մէջ:

Ամէն Հայ, ինչ դաւանանքի ալ պատկանի, պէտք է որոշ գիտնայ թէ Հայ եկեղեցւոյ ծոցէն ծնաւ հայ գիրը: Վաճառեալ մէջ, կանթեղներու եւ մոմերու լոյսին տակ գրուեցաւ ու պահուեցաւ հայ մշակոյթը: Հայ եկեղեցին, Քրիստոսի Աւետարանին հետ իր ծոցին մէջ պատսպարեց մեր ազգին սրբութիւնները:

Գիր, գրականութիւն, պատմութիւն, գեղարուեստ, ցեղային առաքինութիւններ, լեզուի, ազգի եւ հայրենիքի սէր, այս

յաւիտեանական արժէքներուն պաշտպանութեան անառիկ ամրոցը հանդիսացաւ Հայ նահատակ եկեղեցին: Քրիստոնէութիւն եւ հայութիւն, եկեղեցի ու հայրենիք, կրօնք եւ ազգասիրութիւն՝ դարձան մէկ մարմին ու մէկ հոգի: Հայ եկեղեցին ուրեմն, իր դարաւոր գոյութեան ընթացքին, եղած է եւ է մեզի համար թէ՛ Աստուծոյ տունը, եւ թէ՛ մեր ազգին տունը:

Մեսրոպները, Սահակները, Վարդանները, Կոմիտասները, Խաչատուր-

եանները, Համբարձումեանները եւ դեռ ուրիշ հպարտացուցիչ մեծութիւններ՝ յաւիտեանական երախտագիտութեան արժանի արժէքներն են, ու մեր ազգային հպարտութիւնը կը կազմեն աշխարհի առջեւ: Հայ մշակոյթ, հայ եկեղեցի, հայ պետութիւն, հայրենիք եւ հայութիւն՝ անփոխարինելի սրբութիւններ են, որոնք պահուած են մինչեւ այսօր հա՛յ գիրով, զօրացած ու զարգացած են հա՛յ գիրով, եւ պիտի յաւերժանան միայն հայ մեծասանէ լեզուով ու գիրով:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻՒԼԿԵՐԵԱՆ

## ՀՈՂԸ

«Հօր, մօր գերեզման քիչ քան է»

Ստեփան Զօրեան

Ստեփան Զօրեանի երկերու ժողովածուի իններորդ հատորին մէջ կայ շատ ուշագրաւ եւ յուզիչ պատմութեամբ մը՝ «Հողը» վերնագիրով, ուր կը պատմուի մայրամուտի սեմին կանգնած Ափօյի մէկ սխրագործութիւնը:

Օր մը, Ափօ, գիւղէն կ'անհետանայ՝ երկիւղի ու կասկածի ենթարկելով ընտանիքի անդամները եւ գիւղի ողջ բնակչութիւնը: Խիստ փնտռտուի է ետք, կ'ենթադրուի, որ Ափօ կ'ա'մ կորսուած է եւ կ'ա'մ մեռած: Այս ծանր կորուստի հաշտութենէն ետք, Ափօ յանկարծ վերստին կը յայտնուի՝ ի զարմանս ամենքին: Բայց ո՞ր անհետացած էր այսօրն օր՝ առանց լուրի: Ան յանդգնութիւնն ունեցած էր անցնելու սահմանը եւ այցի երթալու իր պապերու երկիրը: Ափօյի հասակակիցի այն հարցումին, թէ՛ «Աստուածդ սիրես, աստ տեսնեմ՝ ինչո՞ւ գացիր ախր: Բա՞ն ունէիր փախի ժամանակ թաքցած, չէ՞նէ...», Ափօ կը պատասխանէ՝ «Ոչ մի թաքցած բան: Է՛, միմակ թաքցած

բանի համա՞ր պիտի գնալ երկիր: Հօր, մօր գերեզման քիչ քան է»: Հետաքրքրութիւնները սրուած ամէն կողմէ, հարցատարափ կը սկսի Ափօյի գլխուն: Ան սառն կերպով կը պատասխանէ, որ իրիկուն մը երբ երկրացիներ հաւաքուած էին երկրի մասին կը խօսէին ու կը յիշէին «թողած տներ, անտէր այգիներ ու հանդեր, զուլալ գետ ու աղբիւր», նոյն գիշեր, հարկ եղած պատրաստութիւնները տեսնելէ ետք, կ'ուղղուի իր նախահայրերու հարազատ հողը, պապեանական երկիրը՝ «Սուրմալուի գաւառը, Իգդիրը, իր գիւղը...»՝ իր կարօտը առնելու: Զինք հիմնական մտահոգող հարցը այն էր թէ՛ «իմ հօր, իմ մօր, իմ պապերու գերեզման չտեսած իմա՞յ մեռնիմ...»: Այնուհետեւ կը պատմէ թէ ինչպէս կ'այցելէ իր մանկութեան ամէն վայրերը կարօտով: Կը պատմէ թէ ամէն ինչ դեռեւս իր տեղն է, «բայց... մէջը մարդ չիկայ... հանդեր, այգիներ առաջուան պէս կանաչ, կանաչ, բայց խնամող, մշակող չիկայ»: